

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SJETTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

J. OSKAR ANDERSEN,

PROFESSOR, DR. THEOL.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1933-35.

Erik Pontoppidans Udnævnelse til Prokansler.

Af Eiler Nystrøm.

Medens Københavns Universitet endnu var en katolsk Højskole, beklædtes Stillingen som Universitetskansler af Roskildebispen. Da Reformationen var fuldbyrdet og Universitetet genoprettet, skiftede det ikke blot Karakter derved, at det blev protestantisk, men denne Ændring indebar i sig selv den væsentlige Forandring, at Universitetet fra en klerikal Stiftelse blev et Statsinstitut. Det havde et vidtgaaende Selvstyre, men den øverste Tilsynsmyndighed var nu hos Kongen i langt videre Omfang end i den katolske Tid. Universitetet underlagdes det kongelige Kancelli, hvorefter naturligt fulgte, at Kongens Kansler ogsaa blev Universitetets Kansler. Reelt opretholdtes denne Ordning til ned i det attende Aarhundrede, men nominelt kun til 1660. Efter 1660 fik Overmyndigheden Navn af Patronat, og dette Patronat tilfaldt Storkansleren, som stod i Spidsen for begge de kongelige Kancellier, baade det danske og det tyske. I 1718 fik Universitetspatronen for første Gang en særlig Beskikkelse, men Værdigheden tilknyttedes bestandig de højeste Kancelliembeder — fra 1731 Oversekretæren i Danske Kancelli. Først i Struenseetiden, da Oversekretær-Embedet helt nedlagdes, forsvandt ogsaa Patronatet, men efter Guldbergtiden dukkede det atter op under ændrede Former.

Kansleren var ikke blot Bindeledet mellem Universitetet og den Myndighed, det var underlagt, han havde ogsaa det øverste Tilsyn med de indre Forhold, med Professorer-

nes Disputationer, med Eksaminer, med Økonomien, Disciplinen etc. Da baade Roskildebispen (i den katolske Tid) og Kongens Kansler (senere) sad i et stort og omfattende Embede, var det kun rimeligt, at han i Egenskab af Universitetskansler maatte have en Mand inden for Murene, der kunde bistaa ham. Ved det katolske Universitet var der en Vicekansler — den første var selve Dr. Peder Albertsen — og i det protestantiske Universitets Fundats af 1539 blev det paabudt, at Rektor og Dekaner skulde foreslaa en Mand, som af Kongen kunde beskikkes til Kanslerens »Adjutor«. Men denne Bestemmelse blev ikke overholdt — formodentlig fordi Rektor ikke skøttede om at have en overordnet Myndighed ved sin Side inden for selve Universitetet. Der kendes i hvert Fald kun ganske enkelte Vicekanslere fra Tiden efter Reformationen.

Efter Bugenhagens Bortrejse valgte Professorerne 1544 Dr. Kristiern Torkelsen Morsing til »Viceconservator et -cancellarius«, men der kendes intet Kongebrev, hvori hans Valg — saaledes som det var forudsat i Fundatsen — er godkendt¹⁾. Allerede fra første Færd synes man at have taget Fundatsens Forskrifter mindre højtideligt paa dette som paa andre Punkter, og maaske var det — som Rørdam formoder — udelukkende fordi der i 1544 forefaldt saa mange Promotioner, at man følte Trang til at have en Mand, som man kunde læse alle de dermed følgende Forretninger paa. I hvert Fald høres der senere ikke noget til Dr. Morsings Virksomhed som Vicekansler — hvad der ganske vist ikke betyder saa meget, da vi ingenlunde er særlig godt underrettet om de indre Universitetsforhold i denne Periode. Derimod ligger Motiverne til den anden Vicekansler-Beskikkelse, vi kender, klare nok. I et Kongebrev af 12. Oktbr. 1572²⁾ paatales Professorernes Forømmelighed med Forelæsninger og Disputationer, hvor-

1) Rordam, Kbhvns Universitets Historie I, 390 f., IV, 25.

2) Rordam, IV, 238 ff.

med Rektor og Vicekansler skulde have Tilsyn. Og da Kongen har bragt i Erfaring, at der paa Trods af Fundatsens Bestemmelser ikke er beskikket nogen Vicekansler »udi Universitetet paa denne Tid«, saa tilforordnes Niels Hemmingsen til at paatage sig Hvervet. At Valget faldt paa Niels Hemmingsen, var naturligt nok. Han var ikke blot den primus inter pares, som man turde antage Professorkollegerne havde Respekt for, men han var tillige Rektor og havde været det paa andet Aar, og kunde fundatsmæssig ikke beholde denne Værdighed længer. Vicekansler-Posten blev saaledes en Slags Fortsættelse. Ydermere fik denne Beskikkelse af en Vicekansler en vis Motivering derved, at den faldt i et Kansler-Interregnum mellem Johan Friis's Død i Decbr. 1570 og Niels Kaas's Udnævnelse i Maj 1573. Men heller ikke i dette Tilfælde er der levnet os paa viselige Spor af Vicekanslerens Virksomhed.

Det er de faa og isolerede Fortilfælde, der ligger forud for Erik Pontoppidans Udnævnelse til Universitetets Prokansler i 1755. I det mellemliggende lange Tidsrum havde Vicekansler-Postens Berettigelse vel nok været paa Tale¹⁾, men den var aldrig bleven besat, og det er egentlig ikke let at give nogen rimelig Forklaring paa, hvorfor man netop nu mere end tidligere følte Savnet af en Støtte for Patronen i hans Arbejde for Universitetet.

Ganske vist var første Halvdel af det 18. Aarhundrede, trods Navne som Gram og Holberg, ikke noget glørværdigt Tidsrum for Københavns Universitet — maaske endda mindre flatterende end man i Almindelighed forestiller sig. I Sammenligning med det foregaaende Hundredaar betød det videnskabeligt en Tilbagegang, hvortil kom den økonomiske Misère, som Ildebranden 1728 bragte over Universitetet. Aanden i Fundatsen af 1732 var for saa vidt et Spejl paa Tidens akademiske Synspunkter som den først og fremmest tog Sigte paa Professorernes økonomiske Kaar

1) Rørdam III, 43.

(der ganske vist trængte til Forbedring), men i for høj Grad lod de videnskabelige Hensyn ligge. Universitetet var bleven en udpræget Professor-Stiftelse. I Fundatsen var Bestemmelsen om en Vicekansler gaaet ud — Tanken om en Kontrol inden for Murene maa have ligget helt fjern nu, da samtlige Professorer var Medlemmer af Konsistorium. Kun Gram og Holberg havde mod Slutningen af Perioden en vis Magt over Sindene, dels paa Grund af deres Senium, dels i Kraft af deres Personligheder. Begge var stærkt interesseret i Universitetets Drift — den sidste mere materielt indstillet end den første. Laa Grams Universitetsinteresser i det pædagogiske, laa Holbergs lige saa sikkert i det økonomiske. Nu var Gram død 1748, Holberg afgaaet som Kvæstor 1751 og død tre Aar efter. Muligvis laa heri Momenter, der kunde gøre Ansættelsen af en Prokansler betimelig.

Universitetets Patron var Oversekretær Joh. Ludv. Holstein, og han havde været det lige siden 1740. Sikkert nok var han stærkt interesseret i alle akademiske Forhold — som i det videnskabelige Liv overhovedet. Sammen med Gram stiftede han Videnskabernes Selskab, og hans let kendelige Haand findes paa talrige Aktstykker omhandlende videnskabelige Institutioner og Forhold, baade i Kancelliarkivet og i Universitetsarkivet. Det var noget, der optog hans Tanker. Det er i og for sig rimeligt nok, at Holstein nu, da Universitetets to stærke Personligheder var borte, kunde ønske at have en Mand at holde sig til. Men kunde man ikke fristes til at tro, at Pontoppidan selv, aabenlyst eller fordækt, har givet Patronen en Antydning eller Foranledning? At en Stilling som Prokansler i København kom Erik Pontoppidan til Pas, det giver han de mest utilslørede Udtryk for i de nedenfor gengivne Aktstykker. Hans Virksomhed som Biskop i Bergen havde stødt paa Modstand og Uvilje, og da han i 1754 rejste til København paa Orlov, laa der Begivenheder bag, som gjorde det lidet ønskeligt for ham at gense sin Stiftsby

mere¹⁾. Bergen var jo endelig heller ikke et egnet Levested for en historisk Gransker og Skribent. Han havde ikke valgt Stedet selv, det var Embedet, der havde draget ham, og kunde dette Embede forbindes med et andet i København, og ved selve Universitetet, saa var Sagen dermed ordnet til hans Tilfredshed. Saa kunde han sidde i videnskabelig Virksomhed hernede, klare de fleste Forretninger ved Embedet i Bergen ved Korrespondance og iøvrigt lade det bestyre af en Vikar, og rolig vente paa, at et andet mindre fjerntliggende Bispekald blev ledigt. At det var hans Tanke, er sikkert — han siger det selv. Og dog tør man alligevel ikke tro, at han selv er primus motor — hans Forsikringer om, at Tanken er udgaaet fra højere Sted, er saa eftertrykkelige, at de næppe kan være dikteret af den under Enevælden velkendte Tilbøjelighed til at skyde Kongen eller Overmyndigheden i Forgrunden. Det vilde være for udspekuleret saaledes som Ordene falder. At det er Kongen selv, fra hvem det oprindelige Initiativ er udgaaet — det er vel saare tvivlsomt, men sikkert maa det være, efter Udtrykkene i Pontoppidans Breve, at Holstein har forhandlet med Kongen om Sagen, og at Majestæten har bifaldet den. Noget Initiativ fra Universitetets Side er ikke tænkeligt — den Maade, Rektor og Professorer reagerede paa, da Prokansleren først kom i Virksomhed, tyder ikke netop paa, at det nye Embede var en Indretning, de attraaede, endsig selv havde været ude efter. Alt vel overvejet maa man da antage, at det er Holstein, som ved denne Foranstaltning har ønsket at yde en tro Klient, der var kommet i en vanskelig Situation, en tiltrængt Haandsrækning, og samtidig forsøge »at sætte Liv i det søvnige Københavns Universitet« — saaledes som G. L. Baden i sit kraftigt malende Sprog udtrykker det²⁾.

¹⁾ Se herom Stampes Erklæringer I, 175 ff. og Tidsskr. for Kirke og Theologi IV, 216 ff.

²⁾ Fred. V's Regjerings Aarbog, S. 143.

I de nedenfor aftrykte Breve fra Erik Pontoppidan til J. L. Holstein¹⁾ kan vi følge Sagens Genesis i hele dens Forløb. Pontoppidan, som vedblivende opholder sig i Hovedstaden, har haft en orienterende Samtale med Universitetets Patron; han har faaet Anmodning om at tænke over Tingene, sige sin Mening og gøre Forslag. Dette gør han da i et saalydende Brev til Oversekretær Holstein, dateret København 5. Marts 1755:

»Siden jeg nyeligen hafde den Ære at opvarte Deres høygrevelige Excellence, saa har mit Sind, efter Apostelens Talemaade, været beknyttet med tvende adskillige Ting. Deres høygrevelige Excellence behagede, den Gang ligesom tilforn, at forsickre mig om Hands Mayestæts, vores velsignede Konges særdeles Naade, hvilken, næst Guds Naade, skal til Døden være mig det dyrebareste, som jeg vil stræbe at conservere. Deres høygrevelige Excellence aabnede mig den Gang tillige Hands Kongel: Mayestæts allernaadigste Forsætt og Tancke om at bruge mig, sin ringe Tiener, til et vigtigt og dobbelt Embede ved det Kiøbenhavnske Universitæt. Denne Naade og Ære, som jeg end aldrig kunde have tænkt paa, langt mindre forlange, beskiæmmer mig paa den eene Side ved en Overbeviisning om min Uværdighed, men paa den anden Side drager den mig med destomere Lyst og Attraae efter at udrette noget, ja noget ret ynskeligt og got til saa naadig en Konges Velbehag, saaog til mit Fæderne-Lands stedsevarende Tieneste.

Da nu Deres høygrevelige Excellence ved sidstbemeltdte Opvartning gav mig Tiid til at overveye allting, og siden at tilsende Dennem skriftlig min reene og rigtige Hiærtens-Meening, foruden Reservation af noget saadant, som i Fremtiden kunde opvecke Vanskelighed eller Misforstaaelse,

¹⁾ Brevene ligger i Det Kgl. Bibliotek, i den Ledreborgske Haandskriftsaml. Fol. Nr. 479. De er kommet for Dagen ved Dr. Ellen Jørgensens Gennemgang og Registrering af uordnede Partier i Samlingen efter dennes Afgivelse til Det Kgl. Bibliotek.

saa skeer det hermed, at jeg underdanigst tager mig den Frihed at forestille Deres høygrevelige Excellence tvende Hovet-Poster, angaaende først hvad jeg torde vove at paatage mig ved den Aller-Høyestes Kraft at udrette i Overeensstemmelse med Hands Kongel: Mayestæts meget glorieuse og ret landsfaderlige Forsætt. For det andet hvad jeg i det allermindste og enda icke uden noget Tab og Afgang kunde behøve til gandske fornøden Subsistence.

Angaaende det første, da siger [jeg]: hvorledes det allernaadigst maatte behage Hands Kongel: Mayestæt at lade beskicke her, ligesom paa en Deel andre Steder, en Pro-cancellarij eller academisk Under-Cantzlers Embede, det vides icke, førend den behøvende Instruction derom er indrettet efter dette Lands og Steds særdeles Beskaffenhed. Men saavidt jeg kand forestille mig og saavidt jeg i Forveyen ville forsickre og forpligte mig, da var det noget nær følgende Poster.

Først: at gaae Universitætets høye Patrono underdanigst til Haande i alle saadanne Ting, som han icke self behager at udrette hos Professores, Studiosos eller Officianterne ved Universitætet.

For det andet: at paaagte og besørge, saavidt i en ufuldkommen Verden mueligt være kunde, en ufeilbarlig Efterlevelse af alle Artiklerne i Universitætets fornyede Fundatz. Men naar kiendelig Misbrug, Forsømmelse eller uventelig Forhindring skulle møde, som icke lempelig og underhaanden kunde afhjælpes, da at andrage det beviislig for Patrono, og af hannem vente vidre skriftlig Forholds-Ordre.

For det tredie: aarligen førend Januarij Maanets Udgang at indsende en nøye og detailleret Efterretning om alt hvad som det Aar ved Universitætet virkelig var præsteret af enhver Vedkommende, saasom Lectiones, Collegia privata eller privatissima, Disputationes, Orationes, Responsa Facultatum, Controversiæ, om nogle skulle indtreffe, som Gud forbyde, Censuræ librorum og hvor mange Bøger det Aar virkelig vare komne for Lyset.

For det fjerde: ligeledes at indsende en specificeret Liste over de Candidatos, som i adskillige Facultæter vare examinerte og fra Universitætet dimitterte, fornemmelig hvilke af dem, der fremfor andre af visse Vidnesbyrd eller Prøver kunde befindes at være ret excellente og store ingenia, og hvortil de mest inclinerte eller bedst vare brugelige. Denne delectus ingeniorum maatte med Tiden giøre god Tieneste.

For det femte: at have et særdeles vaagende Øye over de mange Stipendiatos og Alumnos Collegiorum, som her fremfor anden Steds underholdes paa Publici Omkostning, og at erfare, om samme i sin Tiid ventelig kunde opfylde noget af Fæderne-Landets Haab eller icke.

For det siette: at have Indseende med Universitætet's Bibliothec og Bogtryckerie samt Anvendelsen af det, som dertil er henlagt. Særdeles at besørge aarlig nogle af de mange gamle Manuscriptis, som siden den store Ildebrand endnu ere tilovers, reddede fra Undergang ved Universitætet's Bogtryckerie, saavidt Stiftelsen vil tillade og Skrifternes Indhold kunde agtes det værd.

For det syvende: at raadføre de aarlig in Collegiis disputerende Studentere med Anviisning om hvilke Themata, de efter deres Capacitæt og denne Tiids Smag bedst kunde udvælge, saa og hvilke Authores de dertil bedst kunde betiene sig af, paa det at noget nyttigt og behageligt deraf maatte fremkomme. Ja, i Allmindelighed at være betænkt paa alle de Midler og Veye, som maatte eragtes tienlige til Sandheds, gode Sæders og gode Videnskabers Flor og Fremgang i Hands Kongl: Mayestæts Riger og Lande.

Naar jeg nu nøyagtig skulle stræbe at efterkomme alt dette qva Pro-Cancellarius, da sluttes lettelig, at jeg qva Professor Theologiæ¹ maatte frietages for noget og tillige paatage mig noget. Alt det, som jeg kunde love at paatage mig her, i Fortrøstning paa dends Kraft, som fuldkommes i Skrøbelighed, særdeles i denne min indtrædende

¹) Pontoppidan var fra 1738 ekstraordinær Professor.

Alder af 57 Aar, efter et meget møysommeligt Lefnet, bestoed da i følgende Ting.

Først ville jeg, om saa synes, gribe Sagen an paa det Sted, hvor den allermest trænger til Hiælp, nemlig med at give Candidatis S: Ministerii en nøyere og nærmere Præparation til det offentlige Lære-Embedet i Guds Kirke end den, de pleye at faa ved Studium Theologiæ theticæ et polemicæ i Allmindelighed, hvortil desforuden tre andre Professiones Theologicæ findes stiftede her ved Universitætet. Eftersom de allerfleeste Professores Theologiæ, baade her og anden Steds, aldrig have været Præster, saa kand in ipsis pastoralibus, som dog er Hovet-Øyemerket, af dem icke ventes eller kræves meget. Men 32 Aars Forfaring har lært mig noget deraf, og det samme lidet hafde jeg Lyst at indskiærpe andre. Naar en anden Svend bliver Mæster, da veed hand sin Hovet-Sag forud. Men mangel vellærd, ja høylærd Student, som bliver Præst, veed enda saare lidet af den egentlige cura animarum pastoralis. Af den Aarsag ville jeg saa troelig og flittig som min Tiid og Kraft kunde tillade, holde Collegia pastoralia og deri særdeles drive ascetica, homiletica et casuistica.

For det andet ville jeg i den ledigstaaende Regentz-Kirke, eller i mit Huus, anstille Exercitia concionatoria, hvor mine Collegianter, een efter den anden, over en foregiven Text skulle forsøge at prædike i sine Medcollegianters og mit Paahør, da enhver, uden Undseelse, maatte sige modeste sin Meening til Opmuntring eller til Advarsel om det, som kunde feile enten i Grundighed, god Orden, Udtale eller deslige.

For det tredie ville jeg in Consistorio assistere med mit Voto, med Responsis theologicis eller i andre Tilfælde efter Sagernes Beskaffenhed, saa vidt jeg ved Guds Naade veed og kand, samt stræbe at vedligeholde Fred og Eenighed, og befordre de Ting til endelig Exsecution, som icke taale Forhalning uden Publici Hinder og Skade.

For det fjerde ville jeg paatage mig at holde Orationes

publicas in Auditorio superiori, baade efter min sedvanlige Tour og naar nogen særdeles Solennitæt maatte udkræve det. Derimod maatte jeg, som nu i mange Aar icke har haft Øvelse i at tale Latin extempore og uden Præmeditation, være som Senior Facultatis befriet for den maanetlige Examen og aarlige Disputation, i hvis Sted jeg icke skulle blive Publico noget skyldig, men med eet eller flere aarlige Schediasmata erstatte det. Lettelig kunde jeg love meget og enda holde lidet, men det har aldrig været min Maade, og naar jeg skulle see til med andre, da ville jeg icke selv findes forsømmelig.

Nu staaer det andet Spørsmaal tilbage, nemlig hvad jeg ved dette dobbelte og mange Vanskeligheder exponerte Embede kunde vente til høyfornøden Subsistence, thi icke een Daler forlanger jeg at oplegge eller beholde tilovers, endskiønt jeg efter Verdens allmindelige Maade meget kunde fristes dertil ved en tallrig Familie af 8 Børn, ligesom jeg og virkelig i mit Bergenske Embede aarlig hafde ret vel tilovers af 2185 Rdr. ordinaire og faste Indkomster, udenfor hvilke jeg aldrig antog noget for Visitation, Ordination eller deslige. Icke destomindre for at følge lydagtelig, nu ligesom ofte tilforn, Guds Vinck og Hands Salvedes egen allernaadigste Vocation til det, som var mig gandske uventeligt, item for at undgaae de vanskelige Søe-Reiser¹⁾ og endelig for at oppebie, om Gud vil, i mit Fæderne-Land Effecten af min allernaadigste Konges gientagne Løfte om et roeligere Embede i mit møysommelige Levnets sidste Dage, da vil jeg gierne renuncere paa alt det, som gaaer vidre end til daglig høy Fornødenhed, hvilken jeg haaber icke at skulle mangle. Følgelig understaaer jeg mig icke til at begiere lidet eller meget, men overlader den Sag med fuldkommen Resignation til Hands Kongel: Mayestæts, min allernaadigste Souverains egen ædelmodige Generosité og faderlige Forsorg,

¹⁾ De fleste Embedsrejser i Bergenhus Stift maatte foretages i Baad, enten indenskærs eller paa Fjordene.

om hvilken jeg holder mig allerunderdanigst saa vel for-sickret, at jeg icke om den Post vil melde andet end dette eeneste, at naar frie Huus regnes til 300 Rdr., da har jeg i min Hoff-Tieneste for 20 Aar siden haft saa got som 1715 Rdr. aarlig. Det allerbedste herved skal være mig, hvad Deres høygrevel: Excellence self behagede at for-sickre mig om samme Vocation: nemlig jeg hafde at ansee den saasom meget god og kommende fra Gud selv«.

Dermed synes saa Sagens Realitet at være fastlagt. Oversekretæren har øjensynlig godkendt Pontoppidans Forslag i Princippet, og i en følgende Samtale har man drøftet den økonomiske Side af Sagen, som Pontoppidan i sin første Skrivelse gaar meget let hen over og helst hen-stiller til Kongens »egen ædelmodige Generosité og fader-lige Forsorg«. Med saadanne Talemaader har Holstein ikke kunnet lade sig nøje — han har forlangt positive Forslag. Umiddelbart efter Samtalen indsender Pontoppidan da følgende Skrivelse, dateret København 15. Marts 1755:

»At jeg endnu i denne Aften, og altsaa strax efter min underdanigste Opvartning, giver mig den Ære at skrive Deres høygrevelige Excellence disse Linier til, det skeer med en særdeles Drift og Frimodighed, opvakt i mit Sind ved mundtlig Samtale om at udfinde det beqvemeste Mid-del til at fuldbyrde, saavidt mueligt, vores allernaadigste Konges meget priisværdige Villie i den bevidste Sag, dog saaledes at Midlet maatte icke blive meget kostbart eller besværligt. Deres høygrevelige Excellence hafde den Naade nogle Gange at spørge mig, om jeg vidste at gjøre Forslag paa noget saadant expedient, da De gierne saae, at jeg proponerede det. Nu ville strax intet indfalde mig vidre end Huusleyen, som kunde spares ved at bruge den øverste Etage paa Communitæts store Huus, som dog i mange Aar haver staaet gandske ledig og ubrugt, men i under-danigste Tilliid paa Deres Excellences egen naadige Be-falning om at eftertænke Sagen vidre skeer det, at jeg hermed gjør alleruforgribeligst Forslag paa saadan en Vey

og Maade, som hvis den fiinder Biefald, frem for alle andre skal vise sig at være allerlettest, allersickerst og allermindst underkastet nogens Paaanke.

Det Forsøg, som vores allernaadigste Konge saa gjerne ynsker at lade sette paa Rei litterariæ Forbedring og Opmuntring, særdeles ved Kiøbenhafns Universitæt saasom det eeneste i begge Rigerne, skal skee af yderste Evne og Formue. Mit Bergenske Embede skal derved ingenlunde forsømmes i nogen væsentlig Punct. Hands Kongelige Majestæts Cassa skal icke graves nogen Tiid med een Dalers Udgift, Universitæts Cassa icke heller, og ingen af Professorerne skal for min Skyld vige sin Station, hvilken sidste Post er mig ret vigtig og kand ligesom Resten forebygge ald Klagemaal over Fornærmelse eller deslige, som man ved en nye Stiftelse maaskee ville tage Anledning til. Mit allerunderdanigste og alleruforgribeligste Forslag, som gjøres icke uden Guds Paakaldelse, er da dette.

Deres høygrevelige Excellence erindrer selv, at da Hr. Biskop Harboe blev forsendt som Visitator til Island, saa indtræffede kort efter en Vacance i det Tronhiemske Biske-Embede. Dette sidste blev velbemeldte Hr. Bisk: Harboe strax destineret, men tillige reserveret i nogle Aar indtil hands Hiemkomst, og hands Vices imidlertid overdragne til Stedets Stifts-Propst, som ved alle Vacancer er Vicarius perpetuus. Herved har jeg icke hørt, at noget blev forsømt i saadant Intervallo, som varede uden Tvivl i 3 Aar, langt mindre var dette at befrygte in applicatione ad casum præsentem, da jeg saasom tilstædeværende i Kiøbenhavn og noksom kyndig om alle Bergenske Sagers Sammenheng, lettelig ved Correspondence kunde udrette selv det meste Vinter-Arbeyde, som bestaaer alleene i Skriverie, men Sommer-Arbeydet, nemlig Visitationerne, saavel som de faa Ting, der gjøres conjunctim med Stifts-Befalnings-Manden, kunde af den nuværende Stifts-Propst Hr. O. Tidemand meget vel forrettes, ligesom jeg veed, at han dertil skulle være gandske villig, naar ham deri-

mod af mig blev anviist saa meget, som udkrævedes til Løn for den Capellan, der aftog ham nogle præstelige Forretninger paa den Tiid, naar han ved Visitation eller andet Forfald blev hindret. For at gjøre denne Proposition endnu tydeligere og mere detailleret, da bestaaer den under Deres høygrevel: Excellences naadigste Correction i følgende:

Dersom det allernaadigst behager Hands Kongelige Majestæt at bruge mig til det bevidste desseins Forsøg, og siden efter sammes befundne Frugt, naar det mig allernaadigst promitterte Embede i et andet Stift blev engang vacant, da maaskee at perpetuere selvsamme Vices ved det Kiøbenhafnske Biske-Embede, hvilket dog nyder en Professors Løn, saa tilbyder jeg mig allerunderdanigst at udrette, ved Guds Naades Hiælp, alle Vices Procancellarii foruden at entere i noget Corpus academicum, hvilket ogsaa gjorde den Charge saa meget mindre dependent af Universitætet, og saa meget mindre exponeret adskillige Forhindringer, som ellers i Begyndelsen maatte ventes.

At nu mit Bergenske Embede ad interim derved slet intet skulle afgaae, da kunde det paa følgende Maade, efter min Samvittigheds fulde Overbeviisning, udrettes gandske vel for Gud og Menniskene, efter at alle publica nu Gud skee Lov ere satte paa en regulair og fast Food, samt efter at jeg ved Visitationer kiender hvært Sted og hvær geistlig Mand i Stiftet temmelig nøye, saa at de forefaldende casus, som taale nogle Ugers Opsettelse og som dog for en Deel maa nedkomme til de Kongelige Collegier i Kiøbenhavn, lige saa lettelig her som der af mig kunde expederes, mens Ting af mindre Vigtighed eller hastigere Expedition kunde skee in loco ved Stifts-Provsten.

Til at sublevare denne Mand, som billigt var, ved en Capellans Løn, der kunde hiælpe ham undertiden i præstelige Forretninger, da ville jeg anwise de 100 Rdr., som af Indre Sogns Tiende ere henlagte til en Biske-Enkes aarlige Pension, mens nu icke bruges dertil, efterdi for nær-

værende Tiid ingen saadan Enke findes siden Frue Bornemanns Død¹).

Til at være Publico ansvarlig for de aarlige Collecter, Expenser og Contingenter, hvilke aarlig maa indsanckes og igien udtælles til Universitætet, til Skoler, Hospitaler, Slave-Cassen, den Londonske danske Kirke og deslige pia corpora, da tilbyder jeg mig at holde min gamle og altiid rigtig befundne Amanuensem Mons:r Kiærulf²) boende i et Par Kamre paa Bispe-Gaarden, som og derved blev holden i Hevd og Tilsyn. At i hands Regnskabers Rigtighed og Pengenes prompte remesse slet intet skulle mangle, det ville jeg tage paa min egen Caution.

Fremdeles, da just i det Stift ingen Kiøbstæder findes uden for Bergens Bye, saa blev ickuns 3 Kirkers, 3 Hospitalers, een latinsk Skoles og Seminarii Fredericiani Regnskaber aarlig om Nye-Aars Tiid at revidere og decidere tillige med Stifts-Befalnings-Manden, og det er een Uges Arbeyd i det høyeste, hvilket Stifts-Provsten meget vel kand forrette ligesom Visitationerne i de 2 Sommer-Maaneder.

Hermed haaber jeg da underdanigst at have giort, hvad jeg af Begyndelsen lovede, thi paa den Maade udkrævedes, hvad min Underholdning angaaer, slet ingen Forandring uden de ommeldte ledigstaaende Værelser, da jeg for samme Løn gjerne vil gjøre dobbelt Arbeyd og ingenlunde boe i Kiøbenhafn med de Vilkaar som mange Engelske Biskoper Aar ud og Aar ind boer i London. Gerne vil jeg blive i Guds Gierning og uden mindste Tilleg tiene saavel Universitætet som Stiftet, hvilket sidste, naar et Par Maaneders Visitation undtages, aldrig haver udkrævet en tredie Deel af min Tiid eller mit Arbeyde, da jeg dog aldrig har været eller ynsker at være ørkesløs. Skal jeg endnu sige, hvad der giver mig en særdeles Lyst og Drift hertil, da er det sandelig Guds Kald, uden ald min Tanke, saasom

¹) Biskop Oluf B.'s Enke Ingeborg Marie var død 1753.

²) Nordmanden Jonas K. (se Klitgaard, Kjærulfske Studier, S. 213 f.).

icke mindste Formodning om dette Embede nogen Tiid er opkommen i mit Hierte, men jeg visselig anseer den ideam saasom indgiven af Gud selv i vores allernaadigste og omhyggeligste Konges eget ædle Sind, hvis Villie altiid skal være mig som en Helligdom at arripere og troelig at efterleve i de faa Lefnets-Dage, som mig maatte være til-overs.

Det eeneste, som jeg endnu til Slutning underdanigst ville ynske og udbede mig af Deres høygrevelige Excellence saasom min fra mange Aar af befundne naadige Patron og Velynder var dette, at da Foraaret nærmer sig og mine i Vinter beboede Huus-Værelser¹⁾ eller andre i deres Sted maatte med allerførste betinges, saavelsom flere mesures foretages betimelig med min Familie, jeg da saasart som mueligt være kunde maatte vente min allernaadigste Konges endelige Resolution«.

Underhandlingerne synes dermed i det væsentlige afsluttet og Sagens Hovedpunkter var bragt paa det rene — nu skulde den blot nærmere udformes. Dermed — og navnlig med Udarbejdelse af en Instruks for den nye Universitets-Embedsmand gik da de følgende seks Uger. Pontoppidan har selv givet et Udkast til Instruks, som endnu ligger ved Sagens Akter i Kancelliarkivet, men som den korrekte Mand Holstein var har han under Overvejelserne ikke helt kunnet forbigaa Universitetet. Det vilde stemme lidet med Enevældens Styresæt pludselig at møde med en indgribende Forandring uden at give de paagældende Myndigheder Lejlighed til at ytre sig. Efter at Holsteins Forhandling med Pontoppidan var afsluttede, har Patronen da underhaanden bedt Rektor om en Udtalelse. I Kancelliarkivet ligger et Promemoria, skrevet med Peder Rosenstand-Goiskes Haand — han var Rektor dette Aar — men uden Dato og Underskrift; det ser nærmest ud til at have fulgt med et privat Brev til Holstein. I Aktstykket

¹⁾ Pontoppidan var jo kommet til København Aaret før.

gøres først Rede for det øverste Styre ved Datidens fremmede Universiteter, og det fastslaas derefter, at der:

»Ved Kiøbenhavns Universitet, som har 1. sin illustrissimum Patronum præsentem [og ikke som i Lund en fra Universitetsbyen fraværende Rigsraad], 2. Rectorem annum, 3. sin Qvæstorem, 4. hvor Professores selv administrere deres Corpora, efterdie det blev fundet fornødent, 5. hvor der er ey saadan en Tribunal som ved adskillige Tydske Universiteter, og hvorfra der ey in causis ecclesiasticis eller civilibus hentes Responsa, som have *authoritatem publicam* og i Domme kand allegueres — synes en Pro-Cancellarius ey at kunde have andre Partes end maaskee ohn-gefær saadane«.

Derefter følger saa en Række Punkter, hvori der foreslaas tillagt den nye Prokansler netop saa megen Myndighed og tildelt ham saadanne Forretninger, at han uden at gaa nogen i Bedene kan lette Rektor Arbejdet. Thi Rosenstand-Goiske er ikke i Tvivl om, at hans akademiske Plads er efter Rektor og at han nærmest maa betragtes som en *Prorector perpetuus* — altsaa netop ikke som en *Prokansler*. Hvis der skal søges noget bag Ordene eller mellem Linjerne, kan det ikke blive andet end et slet dulgt Ønske om helst at blive fri for ham.

Det blev man nu imidlertid ikke. I Kancelliet udarbejdedes en Instruks, som i Hovedtrækkene faldt sammen med Pontoppidans eget Udkast, blot var den langt udførligere. Den tillagde Prokansleren en ret vidtgaaende Myndighed, ikke mindst derved, at det overdroges ham at »paaagte og have Tilsyn med at Universitetets Jura, Statuta samt Fundats og alle andre dets Legata og Stiftelser udi alle Poster nøje vorde efterlevede«. Af en lang Række indgribende Ændringer og Tilføjelser i Konceptet, foretagne med Holsteins egen Haand, ser man, at Instruksen har faaet sin endelige Afpuddning af Patronen selv. Da man var naaet saa vidt, fik Pontoppidan den til Gennemsyn, og han tilbagesendte den til Holstein med et

Brev af 23. April 1755¹⁾ efter at han havde »pondereret« alting paa det nøjeste »og deraf set adskillige Prøver paa den Omsorg, Deres højgrevelige Ekscellence bærer baade for Studeringers Befordring, saa og tillige for min Persons og Embeds Understøttelse«. Nogle Smaating foreslog han ændret, hvilket ogsaa skete inden Instruksen udgik 2. Maj 1755 med Kongens Underskrift og Holsteins Parafering²⁾).

Samme Dag forelaa Pontoppidans Bestalling som Prokansler ved Københavns Universitet med Rang som virkelig Etatsraad. For saa vidt mulig at holde Forargelsen nede fik Universitetets Rektor samtidig tillagt Rang næst efter Konferensraader — hvilket betød et mægtigt Spring gennem halvanden Rangklasse! Og da Rektoratet den Gang som nu gik paa Omgang, kunde ingen føle sig tilsidesat, da dog enhver havde Udsigt til at blive den nye Prokanslers Overmand³⁾).

Pontoppidan beholdt efter sit Ønske Embedet som Biskop i Bergen og fik ingen Løn som Prokansler, kun fri Embedsbolig. Ved den højtidelige Rektorpromotion, da Rosenstand-Goiske veg Sædet for den medicinske Professor Chr. Lodberg Friis (Rektorskiftet foregik den Gang umiddelbart efter Pinse), blev den nye akademiske Embedsmand introduceret af Patronen selv, og han gav for første Gang Møde i Konsistoriums ordinære Forsamling den 11. Juni — »og blev dertil gratuleret«⁴⁾. Han kastede sig straks ud i Arbejdet med at gennemgaa samtlige Universitetets Legataakter, Fundationer og deslige Dokumenter for at prøve deres Indhold, og udbad sig til Hjælp ikke

¹⁾ Ogsaa dette Brev ligger ved det anførte Nr. i den Ledreborgske Haandskriftsamling.

²⁾ Den er trykt i Suhms Nye Samlinger 4. Bind, Hefte III—IV, 20 ff.

³⁾ De officielle Akter i Sagen ligger ved Sjæll. Missiver 1755, Nr. 214 og 215. Reskriptet om Rektors Rang er ogsaa trykt i Suhms Nye Saml., anf. Sted.

⁴⁾ Acta Consistorii 1755, 11. Juni. — Hverken i Acta Consistorii eller i Kopibogen findes noget om Prokansleren før Begyndelsen af Maj, efter de gl. Missivers Udstedelse.

mindre end fire Mand, tvende Professorer og tvende andre »forstandige Mænd«. Holstein gik beredvilligt ind paa Forslaget — nu skulde der bringes Orden i det hele fra Bunden af. Og for yderligere at drøfte Sagerne, aftaltes det, at Pontoppidan skulde aflægge Besøg paa Ledreborg i de sidste Dage af Juni¹).

Hvorledes Universitetets nye Prokansler røgtede sit Embede i Enkeltheder — det har L. Koch gjort Rede for i en tidligere Aargang af dette Tidsskrift²). Det gik jo ikke saa glat som han vel sagtens selv havde ventet, han maatte bekende »at have faaet med haardere Halse at skaffe end Bergens Præster vare« — for endnu en Gang at citere Badens virkningsfuldt malende Stil. Fra første Færd blev han, trods de officielle Lykønskninger i Konsistorium, mødt med Kulde og Uvilje, og det varede ikke længe, inden han kom i aabent Fjendskab med Professorerne. I 1761 havde han opgivet Ævret — han tilstod i sin tjenstlige Indberetning, at hans Bestræbelser var slaaet fejl, og at han ikke havde kunnet udrette noget til virkelig Forbedring af Universitetets Forhold.

Pontoppidan blev alligevel siddende som Prokansler og fik ikke noget andet eller bedre Bispekald inden sin Død. Han afstod endda Bispetitlen til den ærgerrige Stiftsprovst Tidemand (Decbr. 1757), men beholdt det væsentlige, Stiftets Indtægter³). Mange Aar havde han ikke igen, den 20. Decbr. 1764 overraskede Døden ham. Om Middagen befandt han sig vel og spiste sammen med sin Familie — inden Aften var det forbi⁴).

Om ikke andet kom der i hvert Fald det ud af Pontoppidans Ophøjelse til Prokansler, at han levede sine sidste Aar i København og derved, trods Strid og Kævl med Professorerne, fik saa rig Lejlighed til at tilrettelægge

1) D. Kanc. Breve 1755, Nr. 208.

2) Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 721 ff.

3) Norske aabne Breve 1757, Nr. 525.

4) Luxdorps Dagbøger I, 229.

sine historiske Samlinger, at han 1760 kunde udsende »Origines Hafnienses« og 1763—64 de to første Tomer af »Danske Atlas«. Og det var maaske ogsaa til syvende og sidst for Pontoppidan den dybere Mening med denne usædvanlige akademiske Foranstaltning.